

ČOVJEK NA PUTU OD MALENOSTI DO SVETOSTI

»Čovjek je biće s nedostacima« jedan je od zaključaka poznatog njemačkog antropologa Arnolda Gehlena nakon dugih istraživanja čovjekova ustrojstva, osobito njegove psihofizičke konstitucije. Čovjek je po svom tijelu uključen u razvojni niz životinjskog carstva na zemlji. No svaka pomnija usporedba čovjeka i životinje brzo pokazuje čovjekovu tjelesnu podređenost. Morfološki gledano, kaže Gehlen, čovjek je nasuprot svim razvijenijim sisavcima uglavnom obilježen raznim nedostacima, koji se očituju u njegovoj neprilagođenosti svojoj okolini, nespecijaliziranosti i primitivizmima, tj. nedovoljnoj biološkoj razvijenosti. Tako na primjer, čovjeku nedostaje, primjećuje on, gusta dlaka koja bi ga štitila od zime, nedostaju mu prirodni organi za napad i obranu, tijelo mu nije tako građeno da bi se mogao spašavati bijegom. Gotovo sve životinje nadvisuju ga oštrinom svojih osjetila, a i njegovo predugačko vrijeme odrastanja kao dojenče iziskuje neusporedivo više pažnje i zaštite od bilo koje životinje. Drugim riječima, gledajući samo njegovu biološku konstituciju, čovjek bi kao biće prikovano za tlo među najopasnijim grabežljivim zvijerima već davno morao biti istrijebljen. Težnja je prirodnog razvoja da u određenim okolišima stvori organski visoko specijalizirane oblike živih bića u njihovu životnom prostoru. A čovjek ne posjeduje gotovo nikakvih takvih specijalizacija. Tako ga, primjerice oblik zubala ne čini ni specifičnim biljojedom ni mesojedom. Zato je čovjek kao biće prirode, govore nam ti istraživači, potpuno neprilagođen za svijet u kojem se nalazi i koji mu stoga ipak trajno ostaje tuđ. No da u tom njemu gotovo neprijateljski uređenom svijetu čovjek ipak nije nestao, već je sâm pregnuo da se u njem udomi, može zahvaliti jednom svome daru kojim nadoknađuje sve svoje nedostatke, a to je njegova sposobnost rada, djelovanja, preoblikovanja okoline pomoću svojih ruku i inteligencije. U tome se krije i razlog da je čovjek uspravno biće koje može gledati na sve strane i komu su ruke slobodne.

Zanimljivo je s tim u svezi primijetiti kako je već stari grčki filozof Anaksagora tvrdio da je čovjek inteligentno biće upravo zato što ima ruke. Aristotel, koji nam je u svojim spisima sačuvao tu Anaksagorinu misao, ispravlja ga i veli kako treba reći upravo obratno, da upravo »zbog toga što je najrazboritiji čovjek dobiva ruke« (*De part. animal.* 687a 7). Zato i sam Aristotel ljudsku ruku uspoređuje s dušom i naziva je »oruđe oruđa« (*De anim.* 432a 2), dakle onim instrumentom koje ravna sve druge instrumente. Slično je isticao i Kant tvrdeći da je čovjek po umu i slobodi dobio ono čime može nadomjestiti sve što mu po instinktima nedostaje. Sve je to trebalo biti djelo njegovih ruku. »Pronalazak hrane, odijela, izvanjske sigurnosti i obrane (za što mu priroda nije dala ni rogova kao u bika, ni pandža kao u lava, ni zube kao u psa, ali mu je dala samo ruke), sva ugodnost koju može život pružiti, pa čak i njegovi uvidi i razboritost te dobrohotnost njegove volje,

sve to treba da bude njegovo vlastito djelo«, ističe Kant. Tako se najedanput čovjekovi veliki nedostaci preobru u njegovu korist. On postaje oblikovateljem i gospodarom svijeta koji ga okružuje. Zanimljivo je također podsjetiti da je već prije Kanta slično govorio i poznati srednjovjekovni filozof i teolog Toma Akvinski i upozorio na to kako čovjeku zbog intelektivne duše koju posjeduje nisu ni potrebna sva ona sredstva kojima je priroda obdarila životinje kao što su »dlake umjesto odjeće, pandže umjesto cipela (...) te prirodno oružje poput pandža, zubi i rogova«. Namjesto svega toga čovjek posjeduje »um i ruke koje su 'organi organa' (tu citira Aristotela), jer po njima čovjek može sebi pribaviti neograničene vrste oruđa s neograničenim učincima« (S. *theol.*, I, 76, 5). Zato čovjek može posvuda na zemlji sebi stvoriti vlastiti svijet, zato je on otvoren za svaku okolinu i svuda može sebi izgraditi životni okoliš. Ta je čovjekova kreativnost nekima poslužila da joj pripisuju i sam postanak ljudske vrste. Ali, ne moramo se ipak previše uplašiti one materialistički zamišljene Engelsove izjave da je rad »prvi temeljni preduvjet sveg ljudskog života i to u tolikom stupnju da u nekom smislu moramo reći: rad je stvorio čovjeka.« Točnije bi, dakako, bilo reći kako je čovjek počeo raditi i preoblikovati svijet upravo onda kad je prestao biti zarobljen u instinktivnu tupost životinjskog svijeta (ako je u njoj uopće ikad i bio zatvoren), nego je – obdaren iskrom razuma, a prikraćen za prirodne vještine – želio i mogao nadvladati prirodni determinizam. Čovjek je onda ujedno prestao biti »biće prirode«, ovisno o njezinoj ćudljivosti, a postao »tvorac kulture«, stvorivši u svijetu do njega nepoznate kulturne pojave kao što su jezik, znanost, umjetnost i razne druge institucije.

No premda je moguće da čovjek svojim radom nadopuni urođene nedostatke, on se ipak stalno doživljava nedovršenim bićem. Različite su njegove potrebe koje on nastoji ispuniti i zadovoljiti. Sjećamo se još iz školskih dana kad smo učili kako je rimska svjetina od svojih vođa tražila *panem et circenses* – kruha i (cirkuskih) igara. I ta je sintagma vjekovima stajala kao simbol elementarnih čovjekovih potreba bez čijeg ispunjenja jedva da je i moguć ljudski život. Površnije gledanje na skup ljudskih zanimanja moglo bi stvoriti dojam da on ni ne ide za drugim stvarima doli da sebi pribavi hranu potrebnu za život, a zatim da mu vlastita ili tuđa igra skрати vrijeme i pribavi ugodna uzbuđenja. Čini se da su ti zahtjevi toliko usađeni u ljudsko biće da ih se on ne može odreći niti to želi pri čemu upravo ona težnja za igrom odnosno zabavom kao da koji put zna nadvladati i iskonski nagon za hranom. I danas se još izdaju velika sredstva za građenje modernih amfiteatara, velikih sportskih stadiona. Slika je to potpunija ako se sjetimo da su najbolje plaćeni upravo sportaši koji, kao moderni gladijatori, do skrajnih granica naprežu svoje mišiće pred gledateljima željnim uvijek većih i boljih rezultata. A poznati olimpijski povik: *altius, fortius, citius* (više, jače, brže) iziskuje uvijek nove gotovo nadljudske napore. Kruh i igre, hrana i zabava, čovjeku su bez sumnje vrlo potrebni. No i tu se brzo pokaže da je domet zadovoljenja tih

potreba za čovjeka ipak prekratak. Uvijek nanovo obistinjuje se stara biblijska uzrečica: ne živi čovjek samo o kruhu, i dodajemo, a još manje samo od igre. Štoviše, preobilje na tom polju čovjeka vrlo brzo zasićuje, da bi mu se odmah javila glad za nečim drugim, višim i čovjeku primjerenijim.

Očito je, dakle, da se čovjekove potrebe ne iscrpljuju samo u težnji za kruhom i igrama i svemu što te riječi naznačuju. Redovito govorimo i o njegovim duhovnim potrebama. S čovjekom je u svijet, naime, ušla jedna sasvim nova komponenta, svijet vrijednosti i etičnosti. Različita dobra koja se u svijetu nalaze postaju vrijedna odnosno nevrijedna tek time što ih čovjek prihvaća ili odbacuje. A on ih prihvaća ili odbacuje prema nekom mjerilu. Čovjeku je ipak najveća vrijednost on sam, njegov posvemašnji razvitak, koji se jedva može omediti, jer u svojoj težnji i naslućivanju prelazi i granice relativno kratkog vijeka čovjeka pojedinca. Gledajući u tu neomeđenost svojih težnji i već neku slutnju apsolutnog u samom sebi, čovjek po tome mjeri i odabire sve drugo što mu se nudi. Tako se on polako uvjerava da mu osjetilne stvari, kakogod mu bile neophodne i donekle ispunjavale velik dio njegovih potreba, ipak ne mogu dati ono posljednje i potpuno smirenje. Zato će ih podrediti drugim vrijednostima koje će doživjeti i smatrati višima. Tako je već i tjelesno zdravlje viša vrijednost od nekog trenutnog ugodnog osjećaja kojeg će se rado odreći kad uvidi da mu uništava to zdravlje. I tako se ta ljestvica penje prema sve višim vrijednostima. Život je vredniji od svega materijalnog, ali javljaju se i takve situacije kad je čovjek spreman žrtvovati i sam život za nešto što smatra još vrednijim kao što su vlastito poštenje, osobe koje voli, domovina i sl. Svi mi visoko cijenimo i divimo se ljudima koji su bili spremni učiniti neko teško djelo, možda čak i dati svoj život za nešto veliko, vrijedno i sveto. Takve heroje i mučenike rado stavljamo sebi i drugima za uzore, posebno mladima. A oni nam zapravo rječito govore da u nadopunjavanju vlastitog bića moramo gledati na neko mjerilo koje ne može potpuno ovisiti o našoj odluci. Prema tom objektivnom mjerilu moramo usklađivati, takoreći baždariti vlastitu ljestvicu vrijednosti, da ne bi konačno sav naš trud otišao u vjetar i tako umjesto obogaćivanja i ispunjenja vlastite nedostatnosti učinili još veću prazninu.

Možda su čovjeka kao manjkavo biće najbolje doživljavali i opisivali razni mislioci i pisci ovog našeg 20. st. koje smo često obilježavali zajedničkim imenom: egzistencijalisti. U središte svog promatranja i zanimanja oni su stavili čovjekovu egzistenciju u smislu njegova opstanka koji je s raznih strana ugrožen. Najveća pogibelj, dakako, dolazi iznutra, iz same čovjekove kondicije koja nema neke sigurne i zacrtane zakonitosti, nego je prepuštena na milost i nemilost čovjeka samog i njegove ničim ograničene slobode. Kad čovjek postane tog svoga stanja svjestan, a to se zbiva trajno tijekom cijelog života, spopada ga užas i tjeskoba te nastoji sam od sebe pobjeći. Najpotresnije stranice o toj tjeskobi, strahu, bezizlaznosti, apsurdnoj i svakodnevnj blizini smrti napisali su upravo ti egzistencijalistički pisci. Nažalost, ni vrlo

poznata imena kao što su S. Kierkegaard, K. Jaspers, M. Heidegger, J.-P. Sartre i drugi nisu nam pružili neko zadovoljavajuće i svijetlo rješenje tog pitanja ljudske egzistencije koje su tako oštro postavili. Kierkegaard zahtijeva od čovjeka da se kao tragični heroj baci u naručje nesigurnosti vjere poput biblijskog Abrahama kome je tek spremnost da žrtvuje vlastitog sina jedinca donijela kao nagradu veliko potomstvo. Jaspers zove čovjeka da odgonetava šifre Transcendencije koja mu trajno ostaje nedohvatna i nejasna. Heidegger misli da valja prihvatiti sudbinu da smo već nakon rođenja »zreli za smrt« i da nam je čitavo opstojanje zapravo »bitak usmjeren prema smrti« (*Sein zum Tode*), a Sartre će svoje veliko i teško djelo završiti riječima da je čovjek samo jedna »beskorisna žudnja, besciljno propinjanje« (*une passion inutile*).

Ne mislimo ipak da bismo morali ostati kod tih crnih i gotovo beznadnih stajališta egzistencijalističkih filozofa. Koliko god je čovjek doista manjkavo i u mnogočemu nedostatno biće, on je ipak sazdan da bude sretan, da nadvisi sve te svoje nedostatke, da se nahrani darovima koje mu pruža ovaj život, koje mu nudi svijet u kojem živi. Čovjek je, unatoč svemu, stvaralac. Premda su mu te stvaralačke sposobnosti ograničene, malene, ali on ih doista posjeduje i tako se izdiže iz magle apsurdnosti. Čovjeku je predan ovaj svijet da ga sebi podloži. On je to tijekom svog opstanka na zemlji doista i učinio. S pravom može biti ponosan na tolika dostignuća, tolika otkrića, tolika područja kojima je zagospodario, a koja su mu najprije bila prava prijetnja da ga unište. Tako je uvelike nadvisio one prvotne prirodne prednosti koje mnoge životinje imaju, o kojima smo govorili na početku. Nema mjesta na zemlji gdje on ne bi mogao i gdje već nije sebi sagradio dom. Štoviše, otisnuo se u svemir i prošetao predjelima na kojima je svaki drugi život nemoguć zbog nepovoljnih uvjeta koji tamo vladaju. Tako je ljudska ruka kao najbolji instrument njegovu uma nadoknadila sve što mu je naizgled nedostajalo.

No ipak, premda na prvi pogled može zvučati banalno, nepobitna je činjenica da čovjek u punom smislu uljepšava ovaj svijet tek svojom najjačom moći i sposobnošću, a to je ljubav. Nezahvalno je govoriti o ljubavi, jer je to riječ koja se zasigurno najviše zloupotrebljava. No željeli bismo podsjetiti na činjenicu da se svako ljudsko biće, pogotovo u vrijeme kad je najbespomoćnije, kao dijete u kolijevci, hrani ljubavlju. Ljudska je ljubav ono, čini se samo čovjeku moguće, potpuno predanje drugoj osobi koje je kadro nadvisiti gotovo sve prepreke. To ističe i biblijska izreka koja kaže da je ljubav jača od smrti. Različite su vrste ljubavi: roditeljska, bratska i sestrinska, zaručnica i bračna, ljubav među prijateljima. No svima je njima zajednička crta spremnost na samopredanje, samoprijegor gotovo do samouništenja u korist ljubljene osobe. Bez takve ljubavi čovjeku je upravo nemoguć život. Tako nam psiholozi govore o tome kako, na primjer, nedostatak majčine ljubavi, pa i čisto unutrašnje naklonosti prema njezinu čedu može upravo fizički naškoditi djetetu sve do njegove smrti. No sigurno je da čovjeku ljubav nije potrebna samo dok je malo dijete. On od ljubavi živi cijelog svog života.

Kršćanski i evanđeoski pogled na čovjeka ne vidi u njemu samo ovozemaljsko biće koje doista jest »biće s nedostacima«. Već je od prvih stranica Svetog pisma vidljivo da je čovjek Božje dijete, stvoren na »njegovu sliku«. Zato i jest njegova sudbina u tome da se vrati u svoju pravu postojbinu, pravu domovinu, »u krilo Očevo«. Zato je za kršćanina svaki dan obilježen ljudima za koje smo uvjereni da već borave u toj domovini. Mi ih nazivamo svecima. Nisu oni samo neka daleka »sjena« koja živi samo u sjećanjima. Utoliko doista nije izraz kršćanskog uvjerenja kad se kaže da idemo »pokloniti se sjenama«. Sveti su za nas živa stvarnost koji zajedno s nama čine »zajedništvo, općinstvo svetih« pa zato to i izričemo u svom *Vjervanju*. Zato je sasvim prikladno da jednom godišnje slavim dan »Sviju svetih«, pa onda odmah i dan »Sviju u Gospodinu preminulih« (poznat kao *Dušni dan*). To je najrječitiji izraz kršćanske sveljudske povezanosti koju ni smrt ne prekida. Ne prekida je zato jer se ona odvija u Božjoj nazočnosti: u ovom i u onom svijetu. Vidljiv znak te povezanosti na ovom svijetu jest Crkva. Ona je zajednica pozvanih i odazvanih (*ekklesia*). Ona ovdje vodi borbu sa zlima ovoga svijeta, a tamo slavi pobjedu nad zlom i smrću.

Ivan Macan